

11^e jaargang nummer 2, April 2004

Lood '39

Een bakenlood uit de Zuidplaspolder

"In the year of '39 came a ship in from the blue, the Volunteers came home that day." Dit is een regel uit het lied '39 van de Britse rockband Queen. Het gaat over Vrijwilligers die uitvaren in het jaar '39 om de wereld te verkennen. Zij keren terug in datzelfde jaar maar in hun thuisland is de tijd voortgeschreden. Slechts de ogen van de kinderen herinneren aan hun geliefden. Een melancholische tekst die ik echter direct in gedachten kreeg toen ik in de Zuidplaspolder een lood vond met het jaartal '39 erop; een bakenlood uit 1739 om precies te zijn. (Afbeelding 1) Deze loden penning was een bewijs dat de schipper bakengeld had betaald. In dit artikel ga ik in op de functie van een bakenlood. Daarna zal ik de vondst in relatie brengen tot de vindplaats, de verdwenen wegen in de Zuidplas.

Scheepvaart

Het verhaal dat de scheepslieden van het gevonden bakenlood thuis konden vertellen, zal waarschijnlijk minder opzienbarend geweest zijn dan dat van de Vrijwilligers uit Queens '39. Het grootste deel van het vervoer ging tot in de negentiende eeuw over het water. (Afbeelding 2) De gedachten aan scheepvaart in vroeger dagen doet bij mij altijd het beeld opdoemen van de zeeschuimers van de Verenigde Oostindische Compagnie (V.O.C.), of de veldslagen met de Engelsen of de Spaanse Armada; grote schepen met grof geschut aan boord. Het meeste vervoer ging echter over kleinere afstanden en was vreedzamer van aard. In de middeleeuwen kunnen we denken aan de tochten tussen de Hanzesteden, waartoe ook enkele 'Nederlandse' steden zoals Zwolle en Kampen hoorden. In de vroege nieuwe tijd, grofweg de zestiende tot en met achttiende eeuw, stond de handel met de Oostzeegebieden onbetwist op de eerste plaats. Niet voor niets werd de graanhandel de moedernegotie van de Republiek der Verenigde Nederlanden genoemd. De rivieren in de Nederlanden werden druk bevaren. Iedere middeleeuwse stad dankte zijn bestaansrecht aan een rivier in zijn nabijheid. Om geldelijk voordeel hieruit te halen peuterden de steden voorrechten bij de landheer los om tol te heffen of doorvoer via of opslag in de stad te verplichten. Een bekend voorbeeld hiervan is het stapelrecht van Dordrecht. Een schip lag dan gedwongen enkele dagen in de haven. Deze stops boden een goede gelegenheid voor de scheepslui om in de plaatselijke kroegen te vertoeven.

Veilig vaarwater

Oponthoud ondervonden schippers ook op plaatsen waar bakengeld geheven werd. Het bakengeld moest betaald worden voor het onderhoud van de markering van een vaarwater. Die markering kon bestaan uit vuurtonnen, boeien, kapen of bakens. Als bewijs van betaling ontving de schipper een vuur-, tonnen- of bakenlood. De benaming was afhankelijk van het soort markering. Op verscheidene loden is afgebeeld welk teken werd gebruikt. Op een lood uit het Zuiderzeegebied staan drie vuurtorens afgebeeld. (Afbeelding 3)

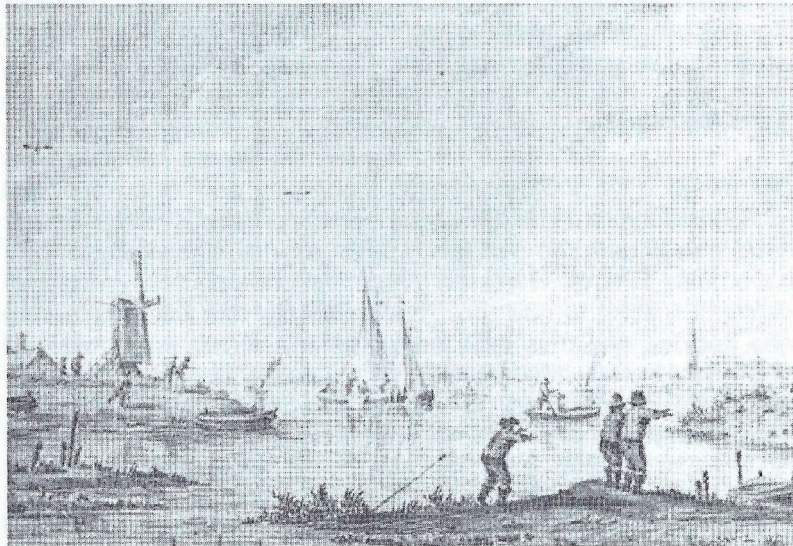
De meeste loden zijn echter soberder van uiterlijk. Er staat doorgaans een jaartal op, een waarde in stuivers en enkele letters of een naam. Het jaartal geeft het jaar van uitgifte aan. Het lood zal in bepaalde gevallen een geldigheidsduur van een jaar hebben gehad. Eenmaal betaald kon de schipper de rest van het jaar vrij passeren. De waarde in stuivers is mogelijk te relateren aan de grootte van het schip.ⁱ De prijzen kunnen echter ook per plaats variëren. Een naam of randschrift geeft vaak aan voor welke plaats tol is betaald. Enkele losse letters zijn vaak raadselachtiger. Meestentijds vormen ze de afkorting voor een toponiem, bijvoorbeeld 'RL' dat staat voor Hoogheemraadschap Rijnland. (Afbeelding 4) Echter de letters kunnen ook een andere betekenis hebben. Zo ging de opbrengst van een lood uit Harlingen naar de armen in de stad. De letters 'AK' op het Harlingse lood staan dan ook voor ArmenKas.ⁱⁱ Deze afkorting geeft dus geen houvast voor de afkomst van het lood. Slechts archivale bronnen kunnen soms uitkomst brengen over de betekenis van de letters en de plaats waar de loden werden uitgegeven.

Het lood dat ik heb gevonden, is vrij sober van aard. Bovenaan staat de letter 'K', daaronder het jaartal '1739' en daaronder '12 S'. Voor de betekenis van de letter 'K' op het lood heb ik nog geen verklaring. Het is mogelijk dat het evenals het hierboven genoemde lood met de letters 'AK' voor een of andere kas was bedoeld, maar dat is slechts gissen. Uiteraard kan het ook een afkorting van een toponiem zijn. Bakenloodverzamelaar Alex Kussendrager uit Woerden kan mij niet veel meer vertellen over het lood. Er zijn hem meerdere loden met een 'K' bekend, maar aanwijzingen naar de plaats van herkomst ontbreken. Eigenlijk heeft het wel iets, zo'n raadsel. Het maakt de vondst alleen maar interessanter.

^v R.S. Kok, 'Vondsten en sporen van de voormalige Tiendweg en Veenweg in de Zuidplaspolder', *Moerdregt 2 en 3* (2001) 7-19, aldaar 13-15.

Afbeelding 1: Lood '39, diameter 2,2 centimeter

Veengebied wordt veenplas

Soms kan de fantasie dan met je op de loop gaan. In mijn scriptie 'Môort èn de polder. Verkenning en herkenning van het gebied bij de Moortse Veenweg' opperde ik dat het lood misschien wel van boord was geslagen van een boot die voer op de enorme plas die was ontstaan door doldrieste vervening in de Zuidplas.ⁱⁱⁱ Doordat de grond meters diep werd weggebaggerd sloegen achterkaden, zoals de Tiendweg en Moortse Veenweg weg. Er ontstond een plas die zich uitstreckte van Hazerswoude, Waddinxveen tot Moordrecht. Archeoloog Ruurd Kok heeft daar in eerdere edities van *Moerdregt* aandacht aan besteed.^{iv} Dhr. Kok haalde hierin mijn voorstelling van de herkomst van het bakenslood aan en stelde dat niet "mag worden uitgesloten dat het voorwerp samen met ander materiaal daar later pas terecht is gekomen."^v Archeologisch gezien ben ik het helemaal met hem eens. Het lood kan inderdaad met ander vuil zijn opgebracht ter ophoging van de lage veengronden. Dat zou een goede verklaring vormen voor de vondst van het lood op een akker ten zuiden van de vroegere Moortse Veenweg. Immers, andere voorwerpen varieerden in oudheid: van een zestiende-eeuwse tap en kraan tot aan een rijwielbelastingplaatje uit 1938. Ondanks deze bezwaren blijft de gedachte aan zeilschepen op de golven van de Zuidplas spannender gedachten. Op het dek staat een schipper die achteloos het loodje het water in gooit terwijl hij moppert "Rotgeld! Zonde van mijn twaalf stuivers." Zo wordt een simpel loodje onderdeel van de levende geschiedenis... en van mijn fantasie.

Leon Mijderwijk

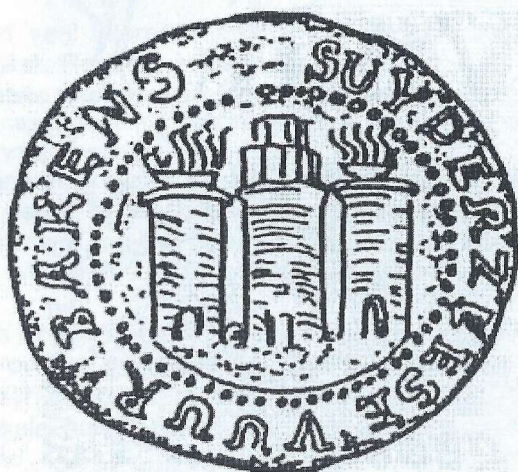
ⁱ A. Th. Wijsenbeek, 'Vuur- en bakengelden voor de Zuiderzeeschippers', *The Coinhunter Magazine* 46 (Zwolle 1993) 43-46, aldaar 45. Dit artikel is een uittreksel van een boek van Wijsenbeek: *Vuur- en bakensloodjes voor een veilige vaarweg op de Zuiderzee (met een beschrijvende catalogus van de collectie loodjes van het Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwaterarcheologie, Scheepsarcheologie III (z.p., 1996))*.

ⁱⁱ Wijsenbeek, 'Vuur- en bakengelden', 45-46.

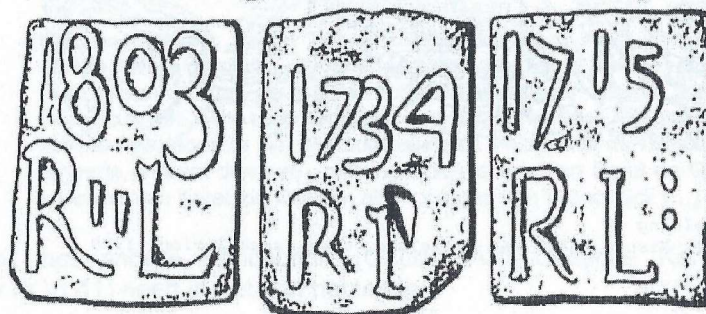
ⁱⁱⁱ Leon Mijderwijk, *Môort èn de polder. Een historisch, kartografische verkenning en een landschappelijke en archeologische herkenning van het gebied bij de Moortse Veenweg, een middeleeuwse weg in het gebied tussen Gouda, Moordrecht en Waddinxveen waarbij de periode van de vroege nieuwe geschiedenis de meeste aandacht krijgt* (Scriptie Hogeschool van Utrecht; 1999). Plaatsnummer Streekarchief Hollands Midden: 583 D 5.

^{iv} R.S. Kok, 'Op zoek naar sporen van verdwenen dorpen in de Zuidplaspolder', *Moerdregt* 4 (1999) 3-11 en R.S. Kok, 'Vondsten en sporen van de voormalige Tiendweg en Veenweg in de Zuidplaspolder', *Moerdregt* 2 en 3 (2001) 7-19.

Afbeelding 2:
Gezicht op de IJssel, door Dirk Verrijk, tweede helft 18^e eeuw

Afbeelding 3: Bakenvlood met vuurtorens, Zuiderzeegebied

Afbeelding 4: Rijnland-loden uit diverse jaren

Afbeelding 5:
Detail Nieuwe kaart van Schieland, door Isaak Tirion, 1750